

MOĞOLCA ARACILIĞIYLA MANÇUCAYA GEÇEN BAZI TÜRKÇE KELİMELER ÜZERİNE

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Mançular Altay dil ailesine mensup milletlerin biridir. Çin tarih kayıtlarında *Sushen*, *Yilou*, *Wuji*, *Mohe*, *Nüzhen* adıyla anılan kavimler Mançuların ataları sayılır. M. S. 1635 yılında Mançu hükümdarı Nurhaç'ın oğlu Huang Taiji eski kavim adını ortadan kaldırıp milletin adını "Manzhou" olarak değiştirmiştir.

Çin'de 1644 tarihinden 1911'e kadar 267 senelik egemenlikleri sırasında kendi kültürünü ve dilini kaybeden Mançular bugün Çin'in Kuzey Doğusundaki Liaoning ve Jilin eyaletinde, özellikle Heilongjiang eyaletinin kuzeyindeki Heilongjiang (Sahaliyan)nehri havzası ve güney batısındaki Nenjiang nehri havzasında yoğun olarak yaşamaktadırlar. Mançuların Çin'deki günümüz itibariyle tespit edilebilen toplam nüfusu yaklaşık 4,300,000 civarındadır. Bugün bu nüfusun az bir kısmı hariç büyük çoğunluğu Çince konuşmaktadır. Sadece Heilongjiang ve Nenjiang nehri havzasında yaşayan Mançular kendi dillerini nispeten temiz bir şekilde koruyabilmişlerdir.

Türklerle Mançuların doğrudan ilişkilerine dair elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hunların bugünkü Mançuların ataları sayılan T'ung Hu'lar ile olan ilişkisini yansıtan Mete rivayeti, Türkler ile Mançuların çok eskilere dayanan bir ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Türklerin tarihin muhtelif dönemlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak temasta bulunduğu Mançular 1599 tarihinde Uygur Türklerinin Moğollara verdikleri Uygur alfabesini Moğollar aracılığıyla kabul etmiştir. Mançular 1759 yılında Doğu Türkistan'ı işgal, 1884 yılında da "Şinciang" (Yeni Hudut, Yeni toprak) adıyla Çin'e ilhak etmişlerdir. 18. yüzyılda Çin sınırları içerisine kattığı milletleri idare etmenin bir ihtiyacı olarak *Beş Dilli Mançuca Lügat* (Mançuca - Moğolca - Tibetçe - Uygurca - Çince Karşılaştırmalı Lügat) adında bir sözlük hazırlattırmışlardır. Bu sözlük 1957'de Milletler Neşriyatı tarafından resmi olarak yayımlanmıştır.

Biz bu yazımızda An Shuangcheng tarafından hazırlanıp 1993 yılında Liaoning Milletler Neşriyatınca yayımlanan *Man Han Da Cidian* (Mançuca-Çince Büyük Sözlük)'e, Pekin Üniversitesi'nin yüksek lisans öğrencisi Zhao Jie'nin 1989'da yayımlanan "Çağdaş Mançu Dili Araştırmaları" adlı kitabıyla Li Yonghai , Zhao Zhizhong, Bai Liyuan adlı bilim adamlarının yine 1989'da yayımlanan "Çağdaş Mançu Dilinden 800 Cümle" adlı kitabındaki malzemelere dayanarak bugünkü Mançu dilindeki Türkçe kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

1. Man. **amuran** "beğenmek, sevmek, hoşlanmak "(MHDCD., s. 50) < tü. *amraq* (TMEN. IV, s. 522). Krş. Uyg. *amrak*(UTİL. 1, s. 185).

2. Man. **ayara** "ayran "(MHDCD., s. 69) < tü. *ayiray* (TMEN.IV, s. 523).

3. Man. **arki** "raki, içki"(MHDCD., s. 74). Bize göre bu kelime Türkçedeki *raki* ya da *araki* / *arak* (KTLS.,s.716-717) kelimesiyle ilgili olup, ses düşümü nedeniyle bu biçimi almıştır.

4. Man. **arsalan** "arслан"(MHDCD., s. 73) <mo. *arsalan* <tü.(TMEN. IV, s. 522). krş. Ttü. *arşlan* / *arşlan* (TS. 1, s. 88), Bşk. *arışlan*, Kzk. *arıştan*, Kırg. *arştan* (KTLS. , s. 28 - 29).

5. Man. **batur/baturu** "kahraman, yiğit" (MHDCD., s. 396) <tü. *batur* (TMEN. IV, s. 524). krş. Ttü. *bahadır* (TS.,s.130), Bşk., Kaz., Krg., Özb.,Tat. *batır* , Uyg . *batur*(KTLS., s.990-991).

6. Man. **bayan** "zengin" (MHDCD., s. 401) <mo. *bayan* <tü. (TMEN. IV, s. 524). krş. Ttü. *bay* (TS. 1, s. 158). Kelimedeki *-an* eki Moğolcaya özgü bir ektir.

7. Man. **boro** "kır renginde olan, kır renkli, boz " (MHDCD., s. 443) <mo. *boro* < tü. (TMEN. IV, s. 525). krş. Bşk. *horo* (KTLS., s. 78), Ttü. *boz* (TS. 1, s. 217).

8. Man. **buka** "boğa" (MHD CD., s. 445) <mo. *buqa* <tü. (TMEN. IV, s. 526). krş. Ttü. *boğa*, Az., Tkm. *buğa*, Kzk., Kırg., Özb., Uyg. *buka* (KTL S., s. 76 - 77).

9. Man. **bulak** "pınar, kaynak" (MHD CD., s. 449) <mo. *bulaγ* <tü. (TMEN. IV, s. 525). krş. Az. *bulağ*, Kzk., Kırg., Uyg. *bulak* (ÇTDM S D., s. 56).

10. Man. **jarguci** "yargıç" (MHD CD., s. 847) <mo. *jarγuçi* <tü. (TMEN. IV, s. 530). krş. Ttü. *yargıç* (TS. 2, 1599).

11. Man. **enie** "ana, anne" (MHD CD., s. 80) <tü. *ana* (TMEN. IV, s. 522). krş. Krg. *ene*, Özb. *ane*, Tat. *eni / ine*, Tkm. *ene*, Bşk. *iney* (KTL S., s.20-21).

12. Man. **erdemu** "erdem, ahlak" (MHD CD., s. 124) <mo. *erdem* <tü. (TMEN. IV, s. 529). krş. Ttü. *erdem* (TS. 1, s. 461), Uyg. *erdem* (UTİ L. 1, s. 249).

13. Man. **erdeken, erte** "erken, sabahleyin" (MHD CD., s. 128 ; Li Yonghai ,s.15) <tü. ertä (TMEN. IV, s. 529). krş. Ttü. *er / erken* (TS., s. 460 ve s. 464) , Bşk., Tat. *irtük / irten* , Kaz., Kırg., Özb. *erte*, Tkm. *ir*, Uyg. *erte / etigen* (KTL S., s.220-221). *Beş Dilli Mançuca Lügat* ta bu kelime *erteken* olarak kaydedilmiştir (Sadık , s.53).

14. Man. **honin** "koyun" (MHD CD., s. 351) <mo. *qonin* <tü. TMEN. IV, s. 537). Kaşgarlı Mahmut *koy* kelimesinin Argularca *kon* dendiğini kaydetmiştir (DLT.,1, s.31). Kelimenin sonundaki *-in* eki Moğolcaya özgü bir ek olmalıdır.

15. Man. **kara** "kara, siyah, şiddetli" (MHD CD., s. 278) <mo. *qara* <tü. TMEN. IV, s. 536). krş. Ttü. *kara* (TS. 2, s. 789).

16. Man. **katun** "kudretli, sağlam, hatun, hanım" (MHD CD., s. 278) <tü. *qatun* (TMEN. IV, s. 536). krş. Ttü. *hatun*, Az. *gadin / hatın*, Kzk., Kırg. , Bşk. *katın*, Uyg. *hotun* (KTL S., s. 320 - 321).

17. Man. **konggoro** "kongur renkli(at)" (MHD CD., s. 284) <tü. *qoñur* (TMEN. IV, s. 537). krş. Ttü. *konur* (TS. 2, s. 895), Uyg. *koñur* (UTİ L. 4, s. 269), Kırg. *konğur* (KS. II, s. 483).

18. Man. **kuluk** "yürük at" (MHD CD., s. 936) <mo. *külüγ* <tü. (TMEN., s. 532). krş. Kırg. *külük* (KS. II, s. 536).

19. Man. **minggen** "bin" (MHD CD., s. 760) <mo. *miñγan* <tü. (TMEN. IV, s. 533). krş. Ttü., Tat., Uyg., Kzk. *bin/min/ming/müing* (KTL S.,s. 70-71). Kelimenin sonuna getirilen *-gan* eki ise Moğolca'ya mahsus bir ektir (bk: Günay, s. 67).

20. Man. **oron** "yer, mevki" (MHD CD., s. 179) <mo. *oron/orun* <tü. (TMEN. IV, s. 534). krş. Uyg. *orun* (UTİ L. 5, s. 637), Kırg. *orun* (KS. II, s. 601), Bşk. *urın*, Kzk. *orın* (KTL S., s. 984 - 985).

21. Man. **suruk** "hayvan sürüsü, sürü" (MHD CD., s. 539) <mo. *sürüg* <tü. (TMEN. IV, s. 540). krş. Ttü. *sürü* (TS. II, s. 1359), Tkm. *sürü*, Özb. *sürüv* (KTL S., s. 805).

22. Man. **tarimbi, termi, teritçi, tarici** "ekin ekmek, ekmek" (MHD CD., s. 591; Zhao Jie, s.8 , Li Yonghai ,s.45) <mo. *tari* "tohum ekmek", *tariγçi* "ziraatçı" <tü. (TMEN. IV, s. 541). krş. Uyg. *terim, termek, terikçi, terimçi* (UTİ L.2, ss. 426-427), Ttü. *tarım* (TS. 2, s. 1419).

23. Man. **temen** "deve" (MHD CD., s. 603) <mo. *temegen* <tü. (TMEN. IV, s. 542). krş. Sah. *tebien* (TYS.,s.65), Çuv. *teve* (ÇS.,s.177), Ttü. *deve*, Uyg. *töge* (KTL S., s.168-169). Bundan kelimenin eski biçiminin *tepe* veya *tebe* olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü *p - b - m - v* değişikliği Türkçenin fonetik kurallarının biridir.

24. Man. **temur** "demir" <mo. (MHD CD., s. 604) <mo. *temür* <tü. (TMEN. IV, s. 542). krş. Ttü. *demir*, Kzk. *temir*, Bşk. *timir*, Uyg. *tömür* (KTL S., s. 160 -161).

25. Man. **tumen** "on bin" (MHD CD., s.634) <mo. *tümen* <tü. (TMEN. IV, s. 544). krş. Ttü. *tümen* (TS.,s.1502).

Görüldüğü gibi, tespit ettiğimiz Türkçe kelimeler Moğolca aracılığıyla Mançucaya geçmiştir. Mançuca da yine *dalda* "gölge", *tala* "stepi kır, sahra", *çolkun* "dalga", *meme* "meme", *kaka* "bebek dışkısı" gibi değişik Türk lehçelerinde bugün de kullanılmakta olan

kelimeler bulunmaktadır. Türk ve Mançu dillerinin karşılaştırmalı araştırılması bunun gibi pek çok ortak dil ve kültür unsurlarını ortaya çıkaracaktır.

KISALTMA ve KAYNAKLAR:

ÇTDMSD: **Çindeki Türk Dilli Milletlerin Sözlük Dağarcığı**(Zhongguo Tujue yuzu yuyan cihui), Milletler Neşriyatı, Pekin, 1990.

ÇS. : H.Paasonen , **Çuvaş Sözlüğü** , İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1950.

DLT. : Kaşgarlı Mahmut , **Divanü Lüğati't - Türk**, Çev:Besim Atalay , TDK .yay.Ankara, 1939-1941

KTLS.: **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü** , Kültür Bakanlığı , Ankara 1991

KS. : Yudahin, **Kırgız Sözlüğü** (Çev: Abdullah Taymas), TDK. yay. , Ankara 1994.

Li Yonghai:**Çağdaş Mançuca'dan 800 Cümle** (Zhao Zhizhong , Bai Liyuan ile birlikte), Merkezi Milletler Enstitüsü , Pekin 1989 .

MHDCD.: An Shuangcheng, **Man Han Da Ci Dian**(Mançuca - Çince Büyük Sözlük), Liaoning Milletler Neşriyatı, Shenyang, 1993

Sadık : "Beş Dilli Mançuca Lügat' için Uygurca - Çince , Çince - Uygurca Kılavuz "u Hazırlamadaki Bazı Meseleler Üzerine" ,Til ve Tercime(Dergi), Sayı: 6 , Urumçi 1994.

TMEN.: Gerhard Doerfer, **Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen**, Ban IV, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden, 1975

TS. : **Türkçe Sözlük**(I-2), TDK., Ankara 1988.

TYS. : Yuriy Vasiliev , **Türkçe - Sahaca**(Yakutça) **Sözlük**, TDK.yay., Ankara 1995.

UTİL.: **Uygur Tilinin İzahlık Luğiti**, 1(1990), 2(1991), 3(1992, 4(1994), 5(1996), Milletler Neşriyatı, Pekin.

Zhao Jie: **Çağdaş Mançu Dili Araştırmaları** , Milletler Neşriyatı , Pekin, 1989 .

Az. : Azerice

Bşk. : Başkurtça

Çu: Çuvaşça

Kırg.: Kırgızca

Kzk. : Kazakça

Man.: Mançuca

Mo. : Moğolca

Özb. : Özbekçe

Sah: Sahaca

Tat.: Tatarca

Tkm.: Türkmence

Ttü : Türkiye Türkçesi

Tü.: Türkçe

Uyg. : Uygurca

“Moğolca Aracılığıyla Mançucaya Geçen Bazı Türkçe Kelimeler Üzerine”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, V/1, Bornova-İzmir, 2005

